

OSVRT NA PREDLOŽENU STRATEGIJU RAZVOJA VISOKOŠKOLSKIH I NAUČNIH USTANOVA

UDK 378.014.5(047.31)

Adnan SILAJDŽIĆ, Samir BEGLEROVIĆ*

Na pisanje ovoga osvrta podstaknuti smo brojnim faktorima od kojih ovdje posebno ističemo tri. Prvo, riječ je o jednom od rijetkih naučno-obrazovnih projekata ove vrste kojega podržavaju upravni organi Islamske zajednice i koji bi mogao postati neka vrsta obavezujućeg programa djelovanja svih visokoobrazovnih i naučno-istraživačkih ustanova čiji je utemeljitelj Islamska zajednica. Drugo, predložena Strategija dobila je svoju konačnu formu bez neophodnih širih rasprava o njenim konceptima, odnosno, sadržajima i uz neshvatljivo insistiranje na njenom brzom donošenju. Treće, činjenica da će u takvom ishitreno donesenom obliku biti prezentirana Saboru Islamske zajednice na usvajanje, te da postoji realna mogućnost da će stvarno i biti prihvaćena, budući da tek manji broj sabornika dovoljno poznaje tematiku koju Strategija tretira, ostavljaju ovaj kritički osvrt kao jedinu mogućnost koliko-toliko efikasna reagiranja na njene zaključke.

Budući da tekst pišemo iz perspektive univerzitetskih nastavnika, u njemu ćemo se koncentrirati samo na pitanje razvoja visokoškolskih i

naučnih ustanova, kao što je istaknuto u naslovu, premda su osnovne poruke ovoga kritičkog čitanja Strategije primjenjive i u drugim oblastima. Drugim riječima, smatramo jednako tako važnim ponudi kritički osvrt i na koncepte i sadržaje ostalih strategija ("Plan razvoja medresa", "Studija o školskim centrima", i "Studija o predškolskim ustanovama"). Nadamo se da će neko od naših kolega, s tim u vezi, iznijeti svoja kritička stajališta u skorije vrijeme.

Radi konciznosti i nužne konzistentnosti tekst ćemo izložiti u tri cjeline. Pored gore iznesenih uvodnih napomena, našu pažnju ćemo usredsrediti ponajprije na izlaganje prijedloga Strategije kao svojevrsnog uvođenja nove paradigme odnosa prema vjerskim znanstvenim disciplinama, te, time i samoga tumačenja vjere; potom ćemo potcrtati moguće posljedice koje mogu uslijediti ukoliko Strategija bude usvojena u ovome obliku, te ponuditi tri sasvim konkretna prijedloga za otklanjanje njenih konceptualnih i sadržajnih manjkavosti.

Kako je poznato, studij teologije, pa tako i teologije muslimana, svugdje u svijetu je uvršten u programe

humanističkih nauka. Po definiciji zadaća humanističkih nauka jeste proučavanje naravi i života čovjeka, tj. kontinuirano davanje odgovora na univerzalno i, rekli bismo, vječito pitanje: "Šta je čovjek?". Međutim, teolozi u tome vide, zacijelo, nastojanje re/definiranja čovjeka u modernoj kulturi. Zbog toga su humanističke znanosti jačale uporedo s razvojem renesanse, te postale, rekli bismo, temelj modernog društva. Naravno, to ne znači da se ostale grupacije znanosti smatraju nevažnim. Naprotiv! No, sasvim je sigurno da su sve moderne znanosti međusobno povezane upravo interesom re/definiranja čovjeka. Da je to tako, najbolje pokazuju nastojanja tako snažno izražena u našem vremenu, da se "definiranje čovjeka" na način njegovog re/definiranja postigne otkrivanjem "porijekla" (*origins*), kako samoga čovjeka, tako i svijeta uopće. To je ključni razlog zbog kojih već niz godina pratimo i pišemo o brojnim kulturološkim pojavama i tendencijama u znanosti, čije se dominantne teme "otkrivanja porijekla" i re/definiranja naravi čovjeka tretiraju kroz raznolike obrasce: naučne projekte, književnost, film, muziku, video-igre, itd. (projekt: "Human Origins Project", knjige: "You Are Not a Gadget: Manifesto", "Circle", i

* Prof. dr. Adnan Silajdžić, doc. dr. Samir Beglerović – Katedra za akaid i upo-

redne religije, Fakultet islamskih nauka Univerziteta u Sarajevu

dr., video igre urađene na bazi filma poput: "Resident Evil" i sl., filmovi kao "Avatar", najavljeni "I Origin", itd.). S obzirom na ovaj značaj humanističkih nauka za moderno društvo, od nemjerljive je važnosti da upravo teolozi do kraja angažirano učestvuju u suvremenim raspravama filozofa, antropologa, religiologa, i dr. Osnovni instrumenti u takvome intelektualnome angažmanu trebale bi biti prvenstveno kritička i spekulativna metoda, čiju punu upotrebu mogu osigurati samo otvoreni duh i tradicijski koncept znanosti koji, pojednostavljeno rečeno, insistira da je autentično i sigurno jedino ono znanje koje čovjeku otkriva drago-ga Boga u Njegovim konstantnim objavljivanjima stvorenome svijetu. Zato teologija muslimana danas ne može ili, bolje, ne bi smjela vjernicima nuditi krute i nepromjenljive teorije, odnosno interpretacije univerzalnog i vječnog (Kur'an i Sunnet), ne bi smjele postati nekom neupitnom normom, budući da je vazda riječ o nečemu partikularnom i kontingentnom. Imajući ovo u vidu, posve je jasno da se teologija u našem dobu može izučavati samo kroz akademski studij, tj. ona ne može biti transformirana u neku primijenjenu znanost – svaki praktični aspekt teologije predstavlja, u stvari, struku za sebe. Ovaj odnos se u predloženoj Strategiji, čini nam se, ne razumijeva dovoljno, budući da prijedlog "binarnog modela studija", koji podrazumijeva "razdvajanje akademskih i strukovnih studija", ističe kako: "Strukovni studij se nadaje prikladnijim od akademskog za unapređenje, prijenos, praktičnu primjenu i razmjenu znanja, pružanje mogućnosti pojedincu, IZ i društvu da neposrednije i produktivnije iskoriste znanja i vještine i usmjere ih ka ispunjavanju svojih praktičnih potreba, ka svijetu profesije i tržišta rada." Teologija, kao temelj i, u našim uvjetima, izvor strategije principijelnog djelovanja, stoji u odnosu sa znanjem, dok se praktične vještine, sasvim logično, odnose na primjenu toga znanja.

No, slijedeći širi kontekst slobodni smo zaključiti da prevalencija strukovnih u odnosu na akademske studije nije tek posljedica nerazumijevanja, već može imati sasvim drugačiju pozadinu. Riječ je o nastojanju uspostavljanja jednoga sasvim novog u svojoj osnovi modernog epistemologijskoga koncepta u kojem se, jednostavno rečeno, znanje suštinski tretira kao "mjerljivi produkt", budući da se valorizira kriterijima popularnosti i iskazuje u krajnje simplifikantnim formama. Ova nova teorija znanja javlja se kao posljedica, na jednoj strani, svođenja metafizike na historiju, te, s druge strane, prihvatanja relevantnosti stavova svakoga ko je sposoban na neki način nametnuti se javnosti (svojevrsno suvremeno antropološko reflektiranje teorije *pozicionalnosti*). Riječ je o izuzetno složenom i ozbiljnom pitanju o kojem odveć površno i u nedostatku temeljnog razumijevanja njegove naravi raspravlja jedan broj bosanskih muslimanskih vjerskih spisatelja, na šta upozoravamo već duže vrijeme. Sasvim prirodno, ovakvom konceptu znanja i odgovara "strukovno" izučavanje, ali ne ono, što je važno naglasiti, koje se razvija uporedo sa akademskim (ne i akademiziranim), već ono koje se hijerarhijski postavlja iznad akademskog i predstavlja kao jedino opravdano, u perspektivi i kao jedino "autentično", i, u svakodnevnom govoru, "pravo" ili, čak, jedino "islamsko". Naime, ranije spomenuti predloženi "binarni model studija" u uređenim društvima zasniva svoju relevantnost na osnovu činjenice da je produkt jednog unaprijed osmišljenog, središnjeg i logičkog sistema. Nasuprot njemu, svođenje znanja na njegov dominantno praktički segment uz zanemarivanje ili potcjenjivanje teorijskog aspekta, otvara mogućnosti njegovog transformiranja u skladu sa zahtjevima *slobodnog tržišta*, drugim riječima, skladno interesima grupe/grupa na poziciji. Podsjećajući na naš stav iznesen u jednom od prošlogodišnjih brojeva ovoga časopisa, u kojemu je naznačeno da su u

skladu sa "planiranom" elitnom i globalnom ekonomijom uvedeni novi koncepti visokog obrazovanja zbog čega je zadaća suvremenih univerziteta i svedena tek na produciranje kadrova ili "bolje radne snage", te njihovo osposobljavanje za neoliberalno tržište rada ("Novi Muallim", br. 54., str. 121.), može se bolje uočiti, vjerovatno, nesvjesno producirana, potencijalna opasnost koja se krije u prethodno citiranome segmentu Strategije u kojoj je naglašena veća prikladnost strukovnog studija i iz razloga "iskorištavanja znanja i vještina" radi usmjerenja ka: "svijetu profesije i tržišta rada". Nikako ne treba zanemariti činjenicu da živimo u vremenu neoliberalizma globalizacije ili, kako se to nerijetko kaže, "kraja povijesti" u kojemu jedino ekonomija ima realnu moć, dok je politika ima na simboličan, a znanost i kultura na imaginaran način. Takav koncept učenosti odgaja i obrazuje isključivo "mislioce poretk" ili "izdajice duha", odnosno, kulturalne ideologe, a ne civilizacijske posrednike slobode koja bi trebala biti u samome središtu prije svih društvenih i humanističkih nauka, pa tako i teologije. Teolozi ne smiju sebi dopustiti da budu uvučeni u takve koncepte znanja u kojima strasti i materijalno prevladavaju um koji je izvor čovjekove slobode i duhovne sigurnosti.

U kontekstu jedne, objektivno govoreći, sržno nedovoljno uređene zajednice, kao što je naša, a imajući u vidu i poluhaotično stanje našega društva, institucionalno legitimiranje ovakvoga koncepta i to u formi predloženoga Univerziteta Islamske zajednice, imalo bi za posledicu, s jedne strane, opravdanje za nedisciplinu i statičnost (imajući u vidu naš specifičan mentalitet), te, s druge strane, punu otvorenost za ideologijsko tumačenje islama (budući da će osnovna karakteristika tumačenja vjere i u budućnosti vjerovatno biti površnost i nekritičnost, što skoro savršeno odgovara ne samo sve utjecajnijoj selefijsko-vehabijskoj matrici tumačenja već naprosto svakoj

dominantnije demagoškoj interpretaciji islama). Smatramo važnim po-tanje objasniti ovo o čemu govorimo, tj. dodatno istaknuti šta znači snaga jedne znanosti i plodotvornost njenoga izučavanja unutar društveno-politički i organizacijski uređenoga sistema te, nasuprot tome, posljedice njenog površnog izučavanja i izostanak na njoj zasnovane snažnije produktivnosti do kojih dolazi unutar nekog neuređenog društvenoga i kulturalnoga ambijenta. S jedne strane, dovoljno je osvrnuti se na utjecaj modernih filoloških studija na događaje u suvremenom svijetu, a, nasuprot tome, imati u vidu tako očitu prilično veliku nezainteresiranost za njeno angažiranije izučavanje u našoj zemlji (zbog čega mnogi i izjednačavaju filologiju sa lingvističkom teorijom prevodenja, odnosno, interpretacije). Budući da su takve teorije u bitnome utemeljene na ideološkoj matrici, a razvijane u zemljama Zapadne Evrope, u velikoj mjeri pomoću njih je Zapad, prvo, osmislio moderni koncept religije, zatim ga popularizirao u javnome prostoru i promovirao kao univerzalan, a potom na tome izgradio učenje o vrijednosnoj hijerarhiji među "svjetskim religijama". Kako je poznato, pored nekih koristi, ovakav pristup religiji odnosno klasifikacija religija jednako je poslužila i kao osnova brojnim antihumanim projektima. Imajući sve ovo u vidu, nedavnom reformom studija na Fakultetu islamskih nauka, nastojano je po/vratiti ravnotežu u studiju, davanjem snažnijega akcenta na izučavanje same teologije te nužnih pratećih osnovnih studija iz oblasti filozofije. Formirana je Katedra za islamsku filozofiju, koja se do sada izučavala sa akaidom i uporednim religijama, dok, na našu žalost, prijedlog uspostavljanja katedre za neku vrstu arpsko-kur'anske filologije nije naišao na dostatnu podršku, čime bi se ne samo postavili temelji angažiranog odgovora brojnim suvremenim ideologiziranim filološkim teorijama već bi to, jednako tako, omogućilo da filološki radovi

muslimanskih autora konačno napuste čisto prevodilački i suhoparan leksički pristup tumačenju tekstova. No, u svakome slučaju, reforma je pokazala akademsku zrelost nastavnika na Fakultetu, što je, moguće je, dodatno rezultiralo nekim, rekli bismo, nerazumljivim "hirurškim" intervencijama u dosadašnji razvoj visokoškolskog obrazovanja unutar Islamske zajednice predstavljenim unutar sadržaja Strategije, a koje bi Fakultetu islamskih nauka u budućnosti praktično mogle "vezati ruke".

Da podsjetimo, Fakultet islamskih nauka nije ustanova utemeljena *ad hoc*, kao što ni sadašnja Gazi Husrev-begova ili bilo koja druga medresa nisu ustanove nastale iz neke spontanosti ili uslijed dokolice nekolicine imućnih muslimana, već su jedinstveno tkivo proisteklo iz višestoljetnog nastojanja bosanskih muslimana da uspostave institucionalan odnos prema znanostima vjere (*'ulūm ad-dīn*). Zahvaljujući tome kontinuitetu, skladno izmijenjenim kulturno-povijesnim okolnostima, krajem XIX st. razdvojeni su osnovno/srednje i više/visoko obrazovanje, pa su iz takvog jedinstvenog tkiva razdvojene medrese, odnosno Gazi Husrev-begova medresa, od Šerijatske sudačke škole, odnosno, Više islamske šerijatsko-teološke škole (VIŠT). Premda se to ne potencira, VIŠT je imao usvojen program doktorskih studija, ali nije uspio dobiti pravnu akreditaciju za njegovo izvođenje zbog složenih političkih i sigurnosnih prilika u to vrijeme. Bez obzira na to, činjenica da je riječ o najstarijoj visokoobrazovnoj ustanovi koja je imala program doktorskih studija, a analogno nastanku većine univerziteta u svijetu, Viša islamska šerijatsko-teološka škola trebala je poslužiti kao okosnica kasnijeg Univerziteta u Sarajevu. No, zakonima koje je donio komunističko-socijalistički režim, VIŠT je zatvoren, da bi, ali ponovno kao dio osmišljene strategije muslimana s prostora bivše Jugoslavije, bio reaktiviran kao Islamski teološki fakultet, kasnije preimenovan u Fakultet islamskih

nauka. Od ovog planskog i postepenog razvoja obrazovnih ustanova Islamske zajednice odstupilo se u ratnom i poratnom vremenu, i to, prvo, osnivanjem islamskih pedagoških akademija, potom, njihovim preimenovanjem u fakultete, te, konačno, i osnivanjem Fakulteta za islamske studije. Do sada ovo pitanje nije otvoreno i kritički razmatrano, a na prilično rijetka ukazivanja na ovaj problem odgovarano je uglavnom izražavanjem snažnih emocija.

Sadržaj predložene Strategije podrazumijeva: "Osnivanje Univerziteta Islamske zajednice", čije članice: "ne bi bili njeni postojeći fakulteti (trenutno članice javnih univerziteta), nego novi fakulteti koji bi se, zavisno od potreba i mogućnosti, sukcesivno osnivali u jednom dužem periodu. Postojeći fakulteti bi i nakon osnivanja Univerziteta ostali članice javnih univerziteta, sa stalno otvorenim mogućnošću da budu članice Univerziteta IZ". Sistematski predstavljeno, na osnovu prezentacije izložene u powerpointu, te odgovora prezentatora, Strategija podrazumijeva slijedećih šest posebno krupnih zadataka: 1) osnivanje Univerziteta Islamske zajednice; 2) daljnje funkcioniranje Fakulteta islamskih nauka kao nekog "samostalnog" studija pri Univerzitetu u Sarajevu koji ne mora biti dio Univerziteta IZ; 3) osnivanje posebnih zajedničkih katedri za tefsir, hadis, fikh, islamsku filozofiju i dr.; 4) osnivanje Fakulteta za ekologiju i turizam; 5) transformiranje Gazi Husrev-begove medrese u visokoobrazovnu ustanovu 6) osnivanje Departmenta islamskih studija na engleskom i arapskom jeziku (*Department of Islamic Studies*).

Završavajući ovaj osvrt u kojemu smo se koncentrirali samo na suštinu sadržaja Strategije, želimo naglasiti da, imajući u vidu objektivne kadrovske, finansijske, infrastrukturne i druge mogućnosti Islamske zajednice, te specifičan položaj u kojem se nalaze bosanski muslimani, Strategija jednostavno neće moći biti provedena, tek je njome moguće eventualno ostaviti utisak u široj,

nedovoljno upućenoj javnosti, da se pokušalo odgovoriti na suvremene izazove u oblasti obrazovanja. Međutim, otvoreno govoreći, pogubnije od ovoga bilo bi ukoliko sadržaji Strategije budu selektivno provedeni. Time bi Strategija služila interesima samo uposlenika Islamske zajednice, odnosno nekih moćnijih grupacija u njoj, ali ne i bosanskih muslimana, a još manje ne šireg bosanskog društva, čime bi Zajednica u određenom smislu legitimirala krajnje usko ideologijsko tumačenje vjere i to unutar svojih vlastitih ustanova.

Stoga predlažemo sljedeće:

1. Odustajanje od upućivanja Strategije na raspravu u Sabor Islamske zajednice, odnosno njeno privremeno obustavljanje. Kako smo već rekli, tek je manji broj sabornika kompetentan raspravljati o njenom sadržaju, a veći dio bi se pozvao na povjerenje koje ima prema članovima Tima za izradu strategije budući da ih je imenovao Rijaset. No, proces rasprava, i ovo se mora posebno naglasiti, nije bio do kraja otvoren, niti je trajao dovoljno dugo. Nakon, kako je zvanično predstavljeno: "prezentacije Strategije samo radi upoznavanja s njenim sadržajem, bez mogućnosti raspravljanja o njenim člancima", koja je održana na Fakultetu islamskih nauka (početkom proljeća), u Sarajevu je održano Savjetovanje pod nazivom: "Razvoj obrazovnih i

naučnih ustanova Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini", u Gazi Husrev-begovoj biblioteci 16. aprila 2014. godine. Učesnici su o programu obaviješteni i pozvani da prisustvuju dostavljanjem pozivnica naslovljenih na njihova imena, vjerovatno zbog toga što su Savjetovanju prisustvovali Reisul-ulema, odgovorni u Vjersko-prosvjetnoj službi, te rektori univerziteta u Sarajevu i Bihaću ("Preporod", br. 9/1019, str. 22). Signifikantno je da pozivnica nije uručena i profesorima sa naše katedre, tako da nismo uopće znali da se Savjetovanje održava u to vrijeme, premda nam je tokom rečene prezentacije Strategije naglašeno da će biti održana "javna rasprava", te da sadržaj Strategije neće biti upućen u Sabor bez "uvrstavanja primjedbi". Ovo čudi i otvara mogućnost različitim interpretacijama (među kojima je realna i ona da je riječ o namjernom izbjegavanju), uzevši u obzir da smo imali značajan udjel u nedavno provedenoj reformi nastavnog plana i programa na Fakultetu islamskih nauka, da smo bili dio radne grupe (dr. Silajdžić, dr. Bušatlić, dr. Hasanović, dr. Beglerović i dipl. pravnik Muderizović) koja je izradila dokument "Prijedlog misije, vizije i strategije razvoja Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu (u periodu od 2014. do 2024. godine)" i izložila ga Nastavno-naučnom

vijeću Fakulteta i Komisiji za izradu prijedloga strategije razvoja Fakulteta, te dugogodišnji organizatori aktivnosti Vijeća za postdiplomske studije, jedinog postdiplomskog studija koji je Islamska zajednica imala. Na ove činjenice reagiralo je dvoje naših kolega sa Fakulteta koji su prisustvovali Savjetovanju (dr. Hasani, i dr. Alispahić), međutim, nije im dat konkretan odgovor.

2. Osnivanje nove Komisije za izradu prijedloga Strategije, čiju bi okosnicu trebala činiti grupa nastavnika teologa sa Fakulteta islamskih nauka koji bi i usmjeravali njen rad. Pozicija članova-suradnika, kao što je to bio slučaj prilikom donošenja aktuelne Strategije, koja se, praktički, svodi, uglavnom, na promatranje, nije adekvatna, što sadržaj dokumenta sasvim zorno odražava.
3. Organiziranje niza stvarnih javnih rasprava, koje bi podrazumijevale uključivanje i osoba koje nisu profesionalno vezane za rad u Islamskoj zajednici, a koje imaju nesumnjivu znanstvenu kompetenciju i čije bi učešće bilo od velike koristi za izradu Strategije. Konačno, takav način izrade dokumenata, naročito onih koji su od strateškog značaja za muslimane Bosne, kroz zajedničko, slobodno i javno učešće svih kojih se to tiče, trebao bi postati praksa i "strategija" svakog našeg ozbiljnog rada.